

Bogna Przybyszewska-Szter

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-8513-2149

bogna.szter@gmail.com

Przysposobienie – instytucja służąca realizacji prawa dziecka do wychowania w rodzinie

Wstęp

Celem artykułu jest omówienie zasady prawa dziecka do wychowania w rodzinie, jak również instytucji przysposobienia – ze wskazaniem na jej istotę i podstawowe funkcje, która umożliwi realizację prawa osoby małoletniej do wychowania w zastępczym środowisku rodzinnym w sytuacji, gdy z różnych przyczyn pozbawiona jest ona pieczy rodzicielskiej.

W aspekcie prawnym, zasadniczym i jedynym celem przysposobienia jest dobro małoletniego dziecka, które ustawodawca szczególnie akcentuje w art. 114 § 1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego¹ (dalej: k.r.o.).

W postanowieniu Sądu Najwyższego z 11 lutego 1997 r.² zawarto, że „pojęcie dobra dziecka z jednej strony obejmuje całość jego spraw osobistych, m.in. rozwój fizyczny i duchowy, kształcenie i wychowanie, z drugiej zaś ma on charakter materialny. Polega na konieczności zapewnienia dziecku środków do życia i realizacji celów o charakterze osobistym, a w wypadku gdy ma ono swój majątek, także dbałości o jego interes”. Właśnie instytucja przysposobienia realizuje powyższe założenia i zapewnia dziecku ciepło rodzinne, troskę i pieczę rodzicielską, stwarzając jednocześnie małoletniemu prawidłowe warunki egzystencji na wszystkich wskazanych płaszczyznach.

Ochrona rodzicielstwa i rodziny jest bez wątpienia zasadą konstytucyjną, którą przede wszystkim wyprowadzić można z brzmienia art. 18 ustawy zasadniczej stanowiącego zasadę ochrony małżeństwa, rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa, w myśl której „małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

¹ Ustawa Kodeks rodzinny i opiekuńczy z 25 lutego 1964 r. (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2086).

² Postanowienie Sądu Najwyższego z 11 lutego 1997, sygn. akt II CKN 90/96, Legalis.

Analiza całokształtu problemu skupia się na wybranych problemach powstających na gruncie unormowań konstytucyjnych oraz ich konkretyzacji w przepisach k.r.o.

Rodzina jako wartość konstytucyjna

„Dziecko jako podmiot wyposażony w przymiot przyrodzonej i niezbywalnej godności, jest pełnoprawnym beneficjentem gwarancji w zakresie ochrony praw i wolności człowieka, proklamowanych zarówno w płaszczyźnie rozwiązań krajowych, jak i standardów międzynarodowych”³.

Prawo do wychowania w rodzinie i do kontaktów z nią w przypadku rozłączenia, prawo do adopcji to jedne z fundamentalnych praw dziecka zaliczanych do kategorii osobistych, socjalnych i tzw. specjalnych stanowiący przedmiot działalności Organizacji Narodów Zjednoczonych, której efektem jest przyjęcie źródeł międzynarodowej ochrony praw dziecka w szczególności Konwencji o prawach dziecka z 1989 r.⁴

Prawa specjalne tworzą szeroką grupę praw z uwagi na szczególną sytuację dziecka, która wynika przede wszystkim z jego niedojrzałości i zalicza się do nich prawo do wychowania w rodzinie, prawo do pomocy ze strony państwa w sytuacji niewydolności rodziny, prawo do ochrony przed nadużyciami i przemocą, prawo do ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym⁵.

Podstawę prawną ochrony praw dziecka w Polsce tworzą: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.⁶, polskie ustawodawstwo oraz ratyfikowane umowy międzynarodowe. Odpowiednio do zawartych w Konwencji zobowiązań państwo polskie zgodnie z art. 72 Konstytucji gwarantuje dziecku ochronę przed wyzyskiem, okrucieństwem, przemocą i demoralizacją. Na straży praw dziecka stoi Rzecznik Praw Dziecka, który szczególną uwagę przywiązuje do tego, że naturalnym środowiskiem rozwoju małoletniego jest rodzina.

Na gruncie prawa polskiego podstawowym aktem regulującym w sposób szczegółowy problematykę stosunków między rodzicami a dziećmi jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Prawo dziecka do wychowania w rodzinie realizowane

³ M. Bielecki, *Wolności i prawa polityczne dziecka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 45, s. 7.

⁴ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526).

⁵ A. Kwak, A. Mościskier, *Rzeczywistość praw dziecka w rodzinie*, Warszawa 2002, s. 60–61; w literaturze przedmiotu przyjmuje się, iż dziecku przysługuje szereg praw, które można podzielić na następujące kategorie: 1) praw osobistych, do których zalicza się między innymi prawo do życia, do poznania rodziców; 2) praw publicznych (obywatelskich) – wolność wypowiedzi, prawo do informacji; 3) praw socjalnych – prawo do odpowiedniego poziomu życia, godziwych warunków socjalnych, utrzymanie dziecka przez rodziców; 4) praw edukacyjnych – prawo do nauki; 5) praw kulturalnych – uczestniczenie w kulturze; 6) praw specjalnych.

⁶ Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.).

jest także poprzez stosowne przepisy ustawy o pomocy społecznej⁷, ustawy o systemie oświaty⁸, jak również ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁹.

Zasada ochrony rodziny jest szeroko gwarantowana w prawie międzynarodowym. Prawo dziecka do wychowania w rodzinie znajduje pełen wyraz w normach wspomnianej już Konwencji o prawach dziecka, która z pewnością stanowi podstawowy dokument międzynarodowy, kompleksowo normujący problematykę ochrony praw dziecka, jak również jego „prawa rodzinne”.

Konwencja nie definiuje pojęcia *dobro dziecka*, jednakże zasada nadrzędności kryterium dobra dziecka zawarta została we wszystkich artykułach, które urzeczywistniają zasadę wyrażoną w art. 3 „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesu dziecka”. Przepis ten można potraktować jako normę o charakterze ogólnym, zawierający zasadę dobra dziecka, co oznacza, że pozostałe normy stanowią jego konkretyzację. Już w preambule konwencji wskazano, że rodzina jako „podstawowa komórka społeczna oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci (...) powinna być otoczona niezbędną ochroną i wsparciem”. Teza, w myśl której rodzina jest powszechnie uznana za naturalną i podstawową komórkę społeczną, za niezastąpione środowisko rozwoju dziecka znajduje swój wyraz w przywołanym akcie, a w szczególności w art. 6, 9 i 18. Z norm konwencji wyinterpretowano prawo dziecka do rodziny, tj. do wychowania w rodzinie i pozostawania pod pieczę rodzicielską. W myśl konwencji państwa-strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, członków dalszej rodziny lub środowiska, zgodnie z miejscowymi obyczajami, opiekunów prawnych lub innych osób prawnie odpowiedzialnych za dziecko, do zapewnienia mu, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go i udzielenia mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji (art. 5), w tym prawo dziecka do wychowania przez rodziców (art. 7 i 18).

Dziecko od momentu urodzenia będzie miało „prawo do otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz, jeśli to możliwe, prawo do poznania swoich rodziców i pozostania pod ich opieką” (art. 7). Państwa-strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że „rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka” (art. 18) oraz zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli, z wyłączeniem przypadków, gdy kompetentne władze, podlegające nadzorowi sądo-

⁷ Ustawa z 12 marca 2004 o pomocy społecznej (Dz.U. z 2004 r., Nr 64, poz. 593).

⁸ Ustawa z 7 września 1991 o systemie oświaty (Dz.U. z 2019 r., poz. 1481 z późn. zm.).

⁹ Ustawa z 9 czerwca 2011 o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2011 r., Nr 149, poz. 887).

wemu, zdecydują zgodnie z obowiązującym prawem oraz stosowanym postępowaniem, że takie oddzielenie jest konieczne ze względu na najlepiej pojęte interesy dziecka. Taka decyzja może być konieczna szczególnie w przypadkach nadużyć lub zaniedbań ze strony rodziców, gdy każde z rodziców mieszka oddzielnie, a należy podjąć decyzję odnośnie do miejsca pobytu lub zamieszkania dziecka (art. 9).

Zgodnie z zasadą pomocniczości obowiązkiem państwa jest wspieranie rodzin w realizacji ich obowiązków (art. 18 ust. 2). W myśl przywołanego przepisu w celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji państwa-strony będą „okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi, do których są one uprawnione”.

Jak już wspomniano, ochrona rodzicielstwa i rodziny jest bez wątpienia zasadą konstytucyjną, którą przede wszystkim wyprowadzić można z brzmienia art. 18 ustawy zasadniczej stanowiącego zasadę ochrony małżeństwa, rodziny, macierzyństwa, rodzicielstwa.

We współczesnych konstytucjach problematyka dotycząca rodziny normowana jest zwykle w rozdziałach traktujących o prawach i wolnościach jednostki. Polski ustrojodawca przyjmował podobną koncepcję od roku 1952. W Konstytucji z 1997 r. przyjęto natomiast inną konwencję redakcyjną, gdyż – poświęcając znacznie więcej uwagi problemom statusu prawnego rodziny – uznano za potrzebne usytuowanie najbardziej podstawowych kwestii już w rozdziale I ustawy zasadniczej o zasadach ustroju, zatytułowanym „Rzeczpospolita”. Umieszczenie przedmiotowego przepisu wśród zasad ogólnych polskiej państwowości ma przede wszystkim na celu zaakcentowanie i wzmocnienie roli rodziny w społeczeństwie oraz wskazuje na wysoką rangę tych wartości¹⁰. Kolejność norm konstytucyjnych „(...) nie jest sprawą przypadku, lecz racjonalnej działalności porządkującej ustawodawcy konstytucyjnego i dalej – (...) układ treści (...) orientowany jest hierarchicznie, przy czym kryterium wartościującym jest znaczenie polityczne, ideologiczne, filozoficzne, jakie prawodawca przywiązuje do poszczególnych postanowień ustawy zasadniczej (...)”¹¹. Fundament regulacji stanowi zaś sformułowanie w preambule Konstytucji zasady pomocniczości umacniającej uprawnienia wspólnot obywateli, więc m.in. wyznaczającej rolę rodziny w społeczeństwie¹². Zasada pomocniczości wyznacza zakres ingerencji prawa w sferę stosunków rodzinnych. Realizacja zasady ochrony rodziny ze strony państwa odbywać się powinna w powiązaniu z realizacją konstytucyjnej zasady pomocniczości, zgodnie

¹⁰ P. Tuleja (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, 2019, Lex.

¹¹ J. Galster, *Propedeutyka wiedzy o konstytucji*, [w:] Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 1998, s. 34.

¹² Tak też wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 4 września 2007, P 19/07.

z którą celem świadczenia pomocy społecznej jest umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężania trudnych sytuacji życiowych, których pomimo starań nie są w stanie pokonywać we własnym zakresie, doprowadzanie do życiowego usamodzielniania się jednostek, którym pomoc jest świadczona oraz świadczenie pomocy w sposób umacniający rodziny¹³.

Następnie art. 18 deklaruje przyznanie szczególnej ochrony i opieki małżeństwu, rodzinie, macierzyństwu i rodzicielstwu¹⁴. Omawiana zasada znajduje rozwinięcie w kolejnych przepisach ustawy zasadniczej, mianowicie – art. 47 (prawna ochrona życia prywatnego i rodzinnego), art. 53 ust. 3 (autonomię rodziny zwłaszcza w stosunkach między rodzicami, a dziećmi), art. 71 (dobro rodziny jako czynnik praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych, prawo do pomocy ze strony władz publicznych), art. 72 ust. 1 (ochrona praw dziecka), art. 67 (bezpieczeństwo socjalne). Wskazać należy, że w art. 72 ust. 2 wskazuje na pierwszeństwo pieczy rodzicielskiej przed innymi jej postaciami nad dzieckiem, zaś art. 48 potwierdza naturalne prawo rodziców do wychowania dziecka, a ograniczenie bądź pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić wyłącznie w przypadkach określonych w ustawie i na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu. Podkreślić także należy, że w myśl postanowień ustawy zasadniczej ochroną objęte są wszystkie rodziny, niezależnie od tego, czy potomstwo pochodzi od osób, które je faktycznie wychowują. Interpretacja ww. norm powinna w jak największym stopniu gwarantować realizację wartości wskazanych w art. 18 Konstytucji, którego adresatem są przede wszystkim organy władzy publicznej, a realizowane szeroko są one między innymi przez instytucję przysposobienia, która stwarza małoletniemu warunki funkcjonowania w prawidłowym środowisku rodzinnym, mimo że nienaturalnym.

Konstytucja nie definiuje pojęcia rodziny¹⁵. Ustawodawca posługuje się tym terminem sporadycznie, zaś normy adresowane są do konkretnych członków rodziny (rodzice, zstępni, wstępni). Rodzina nie jest jedynie zjawiskiem prawnym ale przede wszystkim socjologicznym i na gruncie tej nauki powstała jej definicja. Rodzina jest podstawową i najstarszą grupą społeczną, istniejącą powszechnie od najdawniejszych czasów. Jest naturalnym i niezastąpionym elementem struktury społecznej, nazywanej często podstawową komórką społeczną¹⁶, jak

¹³ Por. ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z 9 czerwca 2011 r.

¹⁴ L. Garlicki, *Uwagi do art. 18*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 1, wyd. 2, 2016, Lex.

¹⁵ W art. 6 pkt 14 ustawy o pomocy społecznej, ustawodawca stwierdził, że rodzina to osoby spokrewnione lub niespokrewnione pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące; art. 2 pkt ustawy z 29 lipca 2005 o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, członek rodziny – należy przez to rozumieć osobę najbliższą w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2019 r., poz. 1950 i 2128), a także inną osobę wspólnie zamieszkującą lub gospodarującą;

¹⁶ Art. 10 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r.

również pierwotnym, naturalnym środowiskiem funkcjonowania i wychowania dziecka. Rodzina jako grupa społeczna jest nośnikiem wspólnego dobra, nadrzędnego wobec sytuacji zgrupowanych w niej jednostek¹⁷. Korzystne wpływy wychowania w rodzinie wiążą się przede wszystkim z urzeczywistnianymi w rodzinie wartościami, więzią uczuciową łączącą jej członków, rolami pełnionymi w ramach jej funkcjonowania oraz umiejętnością komunikacji. Mając na uwadze powyższe, wskazać należy, że szczególna rola rodziny polega na tym, iż stanowi ona naturalne środowisko narodzin i rozwoju jednostki ludzkiej, w której to człowiek zaspakaja swoje fundamentalne potrzeby, kształtuje wartości, przekazując je nowym pokoleniom. Rodzina postrzegana jako fenomen społeczny jawi się jako grupa społeczna skupiająca pod jednym dachem rodziców i dzieci, niekiedy innych krewnych, a nawet inne bliskie osoby. Pojęcie rodziny – jako grupy pozostającej we wspólnym gospodarstwie domowym – ma przede wszystkim na uwadze ustawodawstwo socjalne.

Na gruncie prawnym przez rodzinę rozumie się każdy trwały związek dwóch lub więcej osób oparty zazwyczaj na małżeństwie i na więzach pokrewieństwa oraz powinowactwa¹⁸. W pojęciu tym mieszczą się przede wszystkim rodziny, które składają się z małżonków i potomstwa, ale także rodziny składające się z rodzica, który samotnie wychowuje dziecko i tego dziecka. W myśl art. 18 rodzice i dzieci tworzą „jądro” pojęcia rodziny. W pojęciu tym mieszczą się też rodziny wielopokoleniowe¹⁹. Elementem przesądzającym o powstaniu rodziny jest związek co najmniej jednej osoby dorosłej i dziecka oparty na więzach emocjonalnych, prawnych i przeważnie na więzach krwi²⁰. Dlatego też w pojęciu rodziny mieści się konkubinaty posiadający dzieci. Podkreślić należy, że konstytucyjne pojęcie rodziny obejmuje także rodziny zastępcze oraz rodziny, które powstały w oparciu o instytucji przysposobienia²¹.

Konstytucyjny status rodziny wyznaczany jest zasadą równości praw kobiety i mężczyzny w życiu rodzinnym (art. 33 ust. 1), ochroną prawną prywatności życia rodzinnego (art. 47) i praw rodzicielskich (art. 48 ust. 2), prawem

¹⁷ A. Sylwestrzak, *O klauzuli generalnej dobra rodziny*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 45, s. 314.

¹⁸ W związku z tym, że Konstytucji RP nie zawiera definicji rodziny, można pojęcie to rozumieć wąsko, co oznacza, że rodzinę stanowią wyłącznie małżonkowie i ich dzieci – oraz w znaczeniu szerszym – także osoby związane pokrewieństwem, powinowactwem. Do takiego pojmowania rodziny zdaje się przychylić Trybunał Konstytucyjny (por. uzasadnienie do wyroku z 4 września 2007 r., P. 19/2007, Lexis.pl nr 1571969).

¹⁹ L. Garlicki, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), op. cit., s. 501.

²⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 kwietnia 2011, sygn. akt SK 62/08.

²¹ W doktrynie budzi spory kwestia, czy w pojęciu rodziny mieści się małżeństwo bezdzietne. Biorąc pod uwagę, że na gruncie art. 18 Konstytucji występuje ścisły związek instytucji małżeństwa i rodziny, należy przyjąć, że bezdzietne małżeństwo mieści się w zakresie przedmiotowym pojęcia rodziny. Rodziną może być również związek faktyczny, także osób tej samej płci, gdy spełnia on cechy trwałości (zob. L. Garlicki, M. Zubik (red.), op. cit., t. 2, s. 770) oraz jest traktowany przez te osoby jako odpowiednik małżeństwa (por. komentarz do art. 47 i art. 72).

rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami (art. 48 ust. 1 zdanie pierwsze), w tym do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego (art. 53 ust. 3), ochroną dobra rodziny i prawem rodziny oraz matki do pomocy ze strony władz publicznych (art. 71), ochroną praw dziecka (art. 48 ust. 1 zdanie drugie, art. 65 ust. 3, art. 68 ust. 3 i 5, art. 72), konstytucyjną gwarancją prawa dziedziczenia²², jak również podkreśleniem roli rodzinnego gospodarstwa rolnego (art. 23).

Powyższe przesądza o tym, iż rodzina stanowi istotny element zarówno ładu społecznego, jak i porządku prawnego. Mając to na względzie, wskazać należy, że szczególnie ważne dla prawidłowego funkcjonowania państwa jest to, aby małżeństwo stanowiło sposób dla powstania rodziny i należycie wypełniało powierzoną mu funkcję, zarówno względem społeczeństwa, jak również względem członków tworzonej rodziny.

Instytucja małżeństwa, mając jednoznacznie charakter konwencyonalny, została uregulowana w kilku obowiązujących aktach prawnych. W pierwszej kolejności wskazać należy przywołany już art. 18 ustawy zasadniczej. W myśl art. 12 Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r.²³, zatytułowanego „Prawo do zawarcia małżeństwa”, mężczyźni i kobiety w wieku małżeńskim mają prawo do zawarcia małżeństwa i założenia rodziny zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa. Zgodnie zaś z art. 1 § 1 ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy małżeństwo zostaje zawarte, gdy mężczyzna i kobieta jednocześnie obecni złożą przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego oświadczenia, że wstępują ze sobą w związek małżeński²⁴. W art. 9 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej²⁵, prawodawca unijny wskazał, że prawo do zawarcia małżeństwa i prawo do założenia rodziny są gwarantowane zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tych praw. Jak przyznał Sąd Najwyższy, stosunek małżeństwa w myśl art. 18 Konstytucji RP to wyłącznie związek osób różnej płci²⁶.

Jak zauważył Trybunał Konstytucyjny, art. 18 Konstytucji RP określa cele działalności organów władzy publicznej. Przepis ten z jednej strony stanowi dyrektywę interpretacyjną pozostałych norm konstytucyjnych i ustawowych nakazującą najpełniejszą realizację zasady ochrony macierzyństwa, rodzicielstwa i małżeństwa, a z drugiej pełni funkcję normy programowej. Jest

²² Zob. zwłaszcza L. Garlicki, S. Jarosz-Żukowska, *Uwagi 22–25 do art. 64*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), op. cit., t. 2.

²³ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284 z późn. zm.

²⁴ Na małżeństwo jako efekt zgodnych oświadczeń woli jego zawarcia złożonych przez mężczyznę i kobietę wskazuje również § 2, a ponadto § 4 art. 1 k.r.o.

²⁵ Dz. Urz. UE z 7 czerwca 2016, nr C 202/2, s. 389 i nast., „Prawo do zawarcia małżeństwa i prawo do założenia rodziny”.

²⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z 7 lipca 2004, sygn. akt II KK 176/04, LEX nr 121668.

on elementem przyjętej przez ustrojodawcę aksjologii konstytucyjnej²⁷. Wśród wartości chronionych w tym przepisie prawodawca konstytucyjny wysuwa na pierwszy plan rodzinę opartą na małżeństwie; konstytucyjne prawo do prawnej ochrony życia rodzinnego obejmuje w szczególności odpowiednią ochronę małżeństwa, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa jako wartości o szczególnym znaczeniu dla społeczeństwa²⁸. Przywołany art. 18 jest wyrazem tej samej aksjologii, która inspirowała treść art. 71 Konstytucji RP. Nakaz w nim wyrażony nie oznacza, że Konstytucja RP nakazuje traktować osobę mającą rodzinę inaczej (lepiej) niż osobę samotną. Unormowanie to nakazuje podejmowanie przez państwo takich działań, które umacniają więzi między osobami tworzącymi rodzinę, a zwłaszcza więzi istniejące między rodzicami i dziećmi oraz między małżonkami²⁹.

Regulacje dotyczące rodziny wynikające z k.r.o.

Podstawowym aktem prawnym rangi ustawowej regulującym stosunki prawno-rodzinne zarówno osobowe, jaki i majątkowe między małżonkami oraz rodzicami a dziećmi jest Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Wskazać należy, że wspomniany akt normuje także sferę prawa osobowego, w której mieści się status prawno-osobowy dziecka, tzn. zawiera normy dotyczące obywatelstwa, imienia, nazwiska, ustalenia pochodzenia dziecka od określonych osób, jak również normy regulujące prawną przynależność dziecka do rodziny, np. przysposobienie.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy reguluje sposoby ustalenia ojcostwa dziecka, które opiera na domniemaniach prawnych bądź uznaniu dziecka. Regulacje te mają za zadanie ułatwić dziecku ustalenie więzi prawnej z ojcem, zarówno gdy jest on mężem matki, jak również gdy ojciec nie pozostaje w związku małżeńskim z matką dziecka. Wspomniana ustawa nie reguluje natomiast kwestii ustalenia macierzyństwa, bowiem macierzyństwo kobiety wynika z faktu urodzenia przez nią dziecka. Ujawnienie ojcostwa i macierzyństwa wynika ostatecznie z dokumentów stanu cywilnego, co regulowane jest ustawą prawo o aktach stanu cywilnego³⁰. Moc dowodowa wpisów do aktów stanu cywilnego jest skuteczna *erga omnes*, a co za tym idzie – pochodzenie

²⁷ Tak np. wyroki Trybunału Konstytucyjnego: z 4 maja 2004, K 8/03; z 2 października 2012, SK 27/11 oraz z 3 grudnia 2013, P 40/12.

²⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 lipca 2007, sygn. akt SK 61/06, OTK ZU 2007, nr 7A, poz. 77.

²⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 18 maja 2005, sygn. akt K 16/04, OTK ZU 2005, nr 5A, poz. 51.

³⁰ Ustawa z 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2020 r., poz. 463), dalej: p.a.s.c.

dziecka od konkretnych osób wynika z zawartej w nich treści (rodzicami dziecka są osoby widniejące w akcie urodzenia dziecka).

Imię i nazwisko dziecka pochodzi także od jego rodziców, którzy nadają mu imię. Jednakże jeżeli rodzice nie wskazali imienia dziecka, wówczas kierownik urzędu stanu cywilnego wpisuje do aktu urodzenia jedno z imion zwykle używanych w kraju (art. 50 ust. 1 p.a.s.c.). Natomiast ustalenie nazwiska dziecka wynika ze stosunku genealogicznego istniejącego między dzieckiem a rodzicami i dokonuje się z mocy samego prawa z chwilą urodzenia dziecka. Zgodnie z postanowieniami k.r.o. dziecko pochodzące od małżonków nosi nazwisko męża matki (art. 88 § 1 zd. pierwsze). Wskazać należy, że jeżeli matka dziecka przy zawarciu związku małżeńskiego pozostała przy swoim dotychczasowym nazwisku, wówczas małżonkowie podejmują decyzję, jakie nazwisko będzie nosić ich wspólne dziecko. Nazwisko dziecka pozamałżeńskie również wskazuje na jego pochodzenie, jednakże stosownie do sposobu ustalenia ojcostwa bądź braku takiego ustalenia dziecko powiązane jest bardziej z matką niż z ojcem. W razie uznania dziecko nabywa z mocy prawa nazwisko ojca. Kodeks rodzinny i opiekuńczy przewiduje jednak odstępstwo od tej reguły³¹.

Sądowe ustalenie ojcostwa nie powoduje jednoczesnego nadania dziecku nazwiska ojca, bowiem przyjmuje się, że między dzieckiem a ojcem ustalonym wbrew jego woli powstaje wyłącznie więź formalna, zaś faktyczna sytuacja rodzinna dziecka nie ulega żadnej zmianie. W takim przypadku dziecko używa nazwisko ojca na własny wniosek bądź przedstawiciela ustawowego. Dziecko o nieustalonym ojcostwie nosi nazwisko matki. Dziecku nieznanym rodziców nazwisko nadaje sąd opiekuńczy (art. 89 § 3 k.r.o.).

Stosunki prawne rodziców z dzieckiem szeroko reguluje instytucja władzy rodzicielskiej, która z praktycznego punktu widzenia wyznacza także status dziecka w rodzinie. Kodeks rodzinny i opiekuńczy jest podstawowym aktem prawnym w polskim porządku prawnym, który reguluje kwestię stosunków między rodzicami i dziećmi. Wskazać należy, że k.r.o. nie zawiera definicji władzy rodzicielskiej. Analizując natomiast poszczególne normy zawarte w wspomianej ustawie, tj. art. 95 § 1, art. 96, art. 98 § 1, można przyjąć, iż jest to całokształt praw i obowiązków rodziców, które wykonują względem dziecka. Konwencja o prawach dziecka akcentuje powszechnie przyjętą koncepcję władzy rodzicielskiej jako kompleksu wzajemnie sprzężonych ze sobą obowiązków i praw rodziców, przy czym uprawnienia rodziców mają charakter

³¹ Art. 89 k.r.o. Jeżeli ojcostwo zostało ustalone przez uznanie, dziecko nosi nazwisko wskazane w zgodnych oświadczeniach rodziców, składanych jednocześnie z oświadczeniami koniecznymi do uznania ojcostwa. Rodzice mogą wskazać nazwisko jednego z nich albo nazwisko utworzone przez połączenie nazwiska matki z nazwiskiem ojca dziecka. Jeżeli rodzice nie złożyli zgodnych oświadczeń w sprawie nazwiska dziecka, nosi ono nazwisko składające się z nazwiska matki i dołączonego do niego nazwiska ojca. Do zmiany nazwiska dziecka, które w chwili uznania już ukończyło trzynaście lat, jest potrzebna jego zgoda.

wtórny względem ich obowiązków³². Od chwili urodzenia się dziecka na rodzicach ciąży obowiązek troski i pieczy nad dzieckiem. Uprawnienia zaś, w które zostali wyposażeni rodzice względem swojego dziecka, mają ułatwić im sprostanie nałożonym na nich obowiązkom, przy wykonywaniu których winni zawsze kierować się zasadą dobra dziecka. Chodzi więc o prawo rodziców do wychowywania dziecka, do kierowania dzieckiem, kształtowania jego światopoglądu, formacji religijnej, kształcenie dziecka, zarządzanie jego majątkiem itp.

Przysposobienie

Przepisy regulujące przysposobienie i kwestie z nim związane znajdują się w wielu obowiązujących na terytorium Polski aktach prawnych, a przede wszystkim w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, Kodeksie postępowania cywilnego oraz w Prawie o aktach stanu cywilnego.

W przepisach obowiązującego Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego brak jest definicji pojęcia przysposobienia. Dopiero doktryna i judykatura zdefiniowały to pojęcie. Przyjmuje się, że przysposobienie jest aktem formalnym, którego powstanie uzależnione jest od dopełnienia przewidzianych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym przesłanek³³.

Według innych przez przysposobienie rozumie się powstały z woli osób zainteresowanych taki stosunek prawny, jaki istnieje między rodzicami a dzieckiem. Jest to stosunek rodzicielski, powodujący powstanie między przysposabiającym a przysposobionym wszelkich obowiązków i praw właściwych dla naturalnego stosunku rodzicielskiego, jak stan cywilny polegający na pochodzeniu jednej osoby od drugiej, jak władza rodzicielska czy obowiązek alimentacyjny³⁴.

Niektórzy przysposobienie nazywają usankcjonowaniem prawnym fikcji społecznej poprzez ustanowienie w sposób urzędowy prawnej więzi – na wzór tej, jaka łączy rodziców z dziećmi. Przysposobienie określa się również jako prawną i zarazem zastępczą formę naturalnego stosunku rodzicielskiego³⁵ oraz jako instytucję prawa rodzinnego, której „podstawowym celem jest zapewnienie osobom tego pozbawionym zastępczego środowiska opiekuńczo-wychowawczego”³⁶.

³² J. Ignatowicz, [w:] J.S. Piątowski (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Wrocław 1985, s. 798.

³³ J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1996, s. 247.

³⁴ J. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1993, s. 541.

³⁵ A. Dzięga, Z. Jancewicz, P. Telusiewicz, [w:] S. Serafin, B. Szmulik (red.), *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008, s. 427.

³⁶ J. Jezioro, [w:] U. Kalina-Prasznicek (red.), *Encyklopedia prawa*, Warszawa 2007, s. 671.

E. Holewińska-Łapińska uważa, że celem realizowanej wspólnie w Polsce instytucji przysposobienia jest tworzenie ram prawnych dla funkcjonowania związku o charakterze rodzinnym, unormowanego w taki sposób, jakby strony przysposobienia łączyło pokrewieństwo w linii prostej pierwszego stopnia³⁷.

Ta sama autorka wyraża pogląd, że przysposobienie jest instytucją rodzinnego prawa osobowego, w założeniu służącą ochronie dobra dziecka w sposób abstrahujący od interesów majątkowych stron tego stosunku³⁸. Sąd Najwyższy w zaleceniach kierunkowych z 1976 r.³⁹ określił, że przysposobienie prowadzi do powstania stosunku prawnorodzinnego, będącego ścisłym odpowiednikiem naturalnego stosunku rodzicielskiego. W innym orzeczeniu Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że przysposobienie ma służyć przede wszystkim tym dzieciom, które pozbawione są normalnie funkcjonującego środowiska rodzinnego⁴⁰.

Konwencja o prawach dziecka zalicza przysposobienie do środków „opieki zastępczej”, którą należy zapewnić dziecku, jeżeli nie może ono przebywać w swym środowisku rodzinnym, przede wszystkim pod pieczę rodziców biologicznych⁴¹. Przysposobienie polega zatem na stworzeniu w drodze przewidzianego prawem postępowania więzów rodzinnych, mających spełniać taką samą lub co najmniej podobną funkcję, jaka wynika z „naturalnych” więzów krwi i pochodzenia. Dobrze to uwydatnia łacińska paremia: *adoptio naturam imitatur*⁴².

Stosunek prawny, jaki wynika z przysposobienia, jest zatem podobny, ale nie taki sam jak stosunek istniejący pomiędzy rodzonym dzieckiem a jego rodzicami. Ma to uzasadnienie w tym, że w niektórych przypadkach przysposobienie może zostać rozwiązane, jednakże co do zasady jest stosunkiem bezterminowym, który nie wygasa wraz z osiągnięciem pełnoletniości przez przysposobionego⁴³.

Zasadniczym celem instytucji przysposobienia jest zapewnienie rodziny dziecku, które pozbawione jest naturalnego środowiska rodzinnego na skutek

³⁷ E. Holewińska-Łapińska, *Przysposobienie*, [w:] T. Smoczyński (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2003, s. 452.

³⁸ *Ibidem*, s. 453.

³⁹ Pkt XI uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 9 czerwca 1976, III CZP 46/75.OSN CP 1976, nr 9, poz. 184.

⁴⁰ Orzeczenie Sądu Najwyższego z 30 września 1952 r., C. 1513/52, „Państwo i Prawo” 1953, nr 5–6, s. 814.

⁴¹ J. Panowicz-Lipska, *Przysposobienie dziecka*, [w:] T. Smoczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka. Analiza i wykładnia*, Poznań 1999, s. 199.

⁴² Zasada rzymskiego prawa rodzinnego oznaczająca, że stosunki między przysposabiającymi a przysposobionymi powinny być ukształtowane na wzór stosunków między naturalnymi rodzicami i dziećmi; zob. J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001, s. 285–286.

⁴³ G. Jęderek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Powinowactwo i pokrewieństwo. Komentarz do art. 61–144*¹, Warszawa 2014, s. 259.

sieroctwa naturalnego czy też innych okoliczności, które sprawiają, że rodzice nie mogą należycie wykonywać władzy rodzicielskiej. Podstawą przysposobienia jest uznanie doniosłej roli rodziny, stanowiącej naturalny i jednocześnie najlepszy środek wychowania dziecka na pełnowartościowego członka społeczeństwa. Cechą zasadniczą przysposobienia jest czysto rodzinny charakter tej instytucji, preferujący dobro dziecka jako jedyny motyw usprawiedliwiający jego dopuszczalność⁴⁴.

Przysposobienie jest również formą kompensacji sieroctwa społecznego w Polsce. Jest to zjawisko wyodrębnione w statystykach Głównego Urzędu Statystycznego począwszy od 1967 r.

Nieodosobniony jest jednak pogląd, że przysposobienie nie ma na celu jedynie dobra dziecka. Służy ono także osobie przysposabiającej, bowiem przez fakt przysposobienia dziecka zaspokaja ona naturalny dla człowieka instynkt opiekuńczy względem istoty nieporadnej⁴⁵. Dają temu wyraz przepisy o przysposobieniu, które wprawdzie koncentrują się głównie na ochronie dobra dziecka, ale chronią także interes drugiej strony. Pogląd ten podziela wielu autorów. Uważają oni bowiem, że przysposobienie jako zjawisko społeczne zrodziło się z dwóch tendencji; z jednej strony dąży do zapewnienia dziecku należytej opieki, z drugiej zaś wychodzi naprzeciw dążeniom człowieka do posiadania potomstwa i zaspokojenia wrodzonego instynktu opiekuńczego i rodzicielskiego⁴⁶. Jednak z upływem czasu przysposobienie staje się związkiem funkcjonującym głównie w interesie dziecka.

Podobne stanowisko zajmuje M. Andrzejewski wywodząc, że współcześnie adopcja ma charakter niemajątkowy i jej celem nadrzędnym jest dobro przysposobianego, ale instytucja ta służąc dziecku, ma również zaspokoić naturalne potrzeby osób dorosłych posiadania dzieci i opiekowania się nimi⁴⁷.

Z opisanej funkcji przysposobienia wynika, że jego zasadniczym przeznaczeniem jest stworzenie dziecku pozbawionemu naturalnego środowiska rodzinnego, stabilnej rodziny, w której znajdzie ono warunki prawidłowego rozwoju i wychowania. Jednak obok dominującej funkcji ochrony dziecka przysposobienie jest także w interesie przysposabiającego, pozwala bowiem zaspokoić jego potrzeby i dążenia do posiadania dziecka.

Instytucją przysposobienia kierują więc pewne naczelne zasady oraz podstawowe założenia. Zdaniem J. Ignatowicza⁴⁸ wyróżnić można osiem takich zasad: 1) zasada dobra dziecka – zasada naczelna, która znajduje odzwierciedlenie we wszystkich przepisach dotyczących przysposobienia; 2) zasada nie-

⁴⁴ B. Dobrzański, J. Ignatowicz (red), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975, s. 693.

⁴⁵ J. Ignatowicz, *Prawo rodzinne...*, s. 286.

⁴⁶ J. Winiarz, op. cit., s. 246.

⁴⁷ M. Andrzejewski, *Prawna ochrona rodziny*, Warszawa 1999, s. 72.

⁴⁸ J. Ignatowicz, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 983–984.

majątkowego charakteru przysposobienia – zgodnie z którą przysposobienie winno być całkowicie niezależna od aspektów finansowych adoptowanego małoletniego; 3) zasada zrównania przysposobienia z naturalnym stosunkiem rodzicielskim – w myśl której przysposobienie naśladować powinno stosunki jakie panują zwykle między biologicznymi rodzicami a ich dziećmi (wyjątkami od tej zasady jest instytucja przysposobienia niepełnego oraz instrumenty prawne pozwalające na rozwiązanie stosunku przysposobienia); 4) zasada niekontraktowanej formy powstania przysposobienia – której odzwierciedleniem jest fakt, iż stosunek przysposobienia swe źródło ma w orzeczeniu sądowym, a nie czynności prawnej; 5) zasada ograniczonej rozwiązywalności przysposobienia – która przejawia się w tym, iż rozwiązanie stosunku przysposobienia dopuszczalne jest tylko w wyjątkowych sytuacjach; 6) zasada tajemnicy przysposobienia – stosownie do której fakt, iż przysposobiony nie jest naturalnym dzieckiem przysposabiających nie powinien być ujawniany ani dziecku, ani osobom trzecim; 7) zasada państwowego nadzoru nad przysposobieniem – która wyrażona została w kontroli państwowej w szczególności już na etapie przygotowania do przysposobienia oraz w toku postępowania mającego na celu jego rozwiązanie; 8) zasada bezwzględnej mocy przepisów normujących przysposobienie – stosownie do której przepisy dotyczące przysposobienia ograniczają swobodę stron tego stosunku poprzez określenie w sposób wiążący jego treść, a także konsekwencje rozwiązania.

Ułatwieniu przebiegu oraz trybu i uwarunkowań instytucji przysposobienia sprzyjać ma w praktyce wyodrębnienie tzw. posiłkowych założeń gwarantujących przestrzeganie interesu dziecka i tożsamego z nim interesu społecznego. Zalicza się do nich zasadę kontroli państwowej, sądowego trybu nawiązania stosunku przysposobienia, ograniczonej rozwiązywalności przysposobienia, tajemnicy przysposobienia, bezwzględnej mocy przepisów o adopcji⁴⁹.

Wymienione zasady znajdują swój wyraz zwłaszcza w następujących postanowieniach kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Po pierwsze, można przysposobić jedynie osobę małoletnią i tylko dla jej dobra (art. 114 § 1 k.r.o.). Po drugie, przysposabiający zajmuje taką pozycję, jak rodzice małoletniego dziecka, wobec czego musi istnieć odpowiednia różnica wieku między przysposabiającym a przysposabianym, przysposobić zaś może jedynie osoba korzystająca z pełnej zdolności do czynności prawnych (art. 114¹ § 1 i 2). Po trzecie, wobec związania przysposobienia z dobrem małoletniego dziecka, aktem przysposobienia nie może być zawarcie umowy lecz tylko orzeczenie sądu opiekuńczego (art. 117 § 1 k.r.o.)⁵⁰.

⁴⁹ I. Wagner, *Sieroctwo społeczne przyczyny, następstwa, formy kompensacji. Studium teoretyczno-badawcze*, Częstochowa 1997, s. 68.

⁵⁰ S. Grzybowski, *Przysposobienie całkowite*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 2, s. 39.

Wyżej wymienione zasady mają przede wszystkim na celu urzeczywistnienie funkcji jaką ma pełnić instytucja przysposobienia. Unormowania dotyczące instytucji przysposobienia zawarte są także w dokumentach międzynarodowych: w Konwencji o prawach dziecka z 1989 r., Europejskiej konwencji o przysposobieniu dzieci z 1967 r.⁵¹ oraz Konwencji haskiej o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z 1993 r.⁵² Zgodnie z tymi dokumentami celem adopcji powinno być dobro dziecka. Konwencja o prawach dziecka wymaga, aby nawiązanie stosunku przysposobienia następowало „z upoważnienia kompetentnych władz”, po wnikliwym zbadaniu prawnorodzinnej sytuacji osób starających się o adopcję. Ponadto podkreśla, że przysposobienie nie jest wyłącznie prywatną sprawą osób bezpośrednio zainteresowanych i ze względu na dobro dziecka podlega stosownej kontroli⁵³. Adopcja dziecka za granicą możliwa jest jedynie wówczas, gdy nie można w żaden odpowiedni sposób zapewnić mu pieczy w kraju jego pochodzenia. Państwa powinny przeciwdziałać komercjalizacji adopcji i budować współpracę w sprawach adopcyjnych poprzez tworzenie w swoich krajach kompetentnych organów, które będą zajmowały się problemami adopcji.

Wśród międzynarodowych standardów prawa adopcyjnego istotne znaczenie odgrywa sformułowanie art. 7 ust. 1 tejże konwencji, przewidujące prawo dziecka do znajomości własnej tożsamości, tj. prawo dziecka do dostępu do informacji o swoim pochodzeniu⁵⁴. Do prawa tego odnosi się również pośrednio art. 13 ust. 1 konwencji przyznający dziecku prawo do informacji.

Przepis powyższy wiąże się z tzw. tajemnicą przysposobienia. W odniesieniu do polskich uregulowań w tym zakresie pojęcie to funkcjonujące głównie na gruncie judykatury i piśmiennictwa. W Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym zwrot taki nie funkcjonuje, nie jest więc to pojęcie ustawowe. Definiując to zjawisko ogólnie, można stwierdzić, że jest to rozstrzygnięcie kwestii, czy przysposobiony powinien kiedykolwiek uzyskać informację o tym, że nie jest prawdziwym dzieckiem przysposobionych, a jeśli tak, to czy powinien mieć możliwość uzyskania danych osobowych swych biologicznych rodziców. Jest to problem wielopłaszczyznowy, a każde z proponowanych rozwiązań wywołuje wiele kontrowersji, chociażby w odniesieniu do omawianego już wcześniej zagadnienia dobra dziecka⁵⁵.

⁵¹ Europejska Konwencja o Przesposobieniu Dzieci z 1967 r. (Dz.U. z 1999 r., Nr 99, poz. 1157).

⁵² Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego z 1993 r. (Dz.U. z 2000 r., Nr 39, poz. 448).

⁵³ J. Panowicz-Lipska, *Przysposobienie dziecka*, [w:] T. Smoczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka...*, s. 207.

⁵⁴ Polska ratyfikująca KoPD złożyła zastrzeżenie do art. 7 ust. 1, stąd artykuł ten nie obowiązuje w naszym kraju.

⁵⁵ J. Gajda, *Tajemnica przysposobienia i jej ochrona w polskim prawie cywilnym*, Przemysł-Rzeszów 2012, s. 26–28, 278.

Jak można przeczytać w uzasadnieniu jednego z wyroków Trybunału Konstytucyjnego, dobro dziecka może uzasadniać ograniczenie możliwości ustalenia rodzicielstwa biologicznego. Jest ona bowiem wartością konstytucyjną o szczególnym znaczeniu oraz nadrzędną zasadą polskiego systemu rodzinnego i to właśnie jej podporządkowane są wszelkie regulacje na gruncie stosunków między rodzicami a dzieckiem. Poza tym nie jest wartością bezwzględną zarówno ustalenie więzi biologicznych, jak i ukształtowanie stosunków rodzinnych zgodnie z więzami biologicznymi, w związku z tym dopuszczalne są ograniczenia podyktowane koniecznością ochrony dobra dziecka i dobra rodziny⁵⁶.

Oprócz wspomnianej Konwencji o prawach dziecka, do tajemnicy przysposobienia odnosi się również Europejska konwencja o wykonywaniu praw dziecka, która w art. 3 lit. a przyznaje dziecku prawo do otrzymywania wszystkich istotnych informacji⁵⁷. Odniesienie do tej kwestii znalazło się również w Deklaracji w sprawie społecznych i prawnych zasad dotyczących ochrony i dobrobytu dzieci, ze szczególnym odniesieniem do opieki zastępczej oraz adopcji krajowej i międzynarodowej, która w art. 9 stanowi, że potrzeba poznania swego pochodzenia przez zaadoptowane dziecko powinna zostać uznana przez osoby odpowiedzialne za jej opiekę, chyba że jest to sprzeczne z najlepszymi interesami przysposobionego⁵⁸.

Regulacje związane z tajemnicą przysposobienia swoje początki mają w 1939 r., kiedy to obowiązywać zaczęła wspomniana wcześniej ustawa o ułatwieniu przysposobienia małoletnich. Zgodnie z jej zapisami w skróconych odpisach aktu urodzenia przysposobionego oraz w „dokumentach osobistych” wpisywano jako rodziców przysposabiających, a dziecko nabywało ich wspólne nazwisko. Prawo rodzinne z 1945 r. oraz Kodeks rodzinny z 1950 r. również przewidywały nabycie nowego nazwiska, zezwalając ewentualnie na dwuczłonne nazwisko przysposobionego. Z kolei prawo o aktach stanu cywilnego z 1955 r. nakazywało wpisanie przysposabiających jako rodziców, jednakże wyłącznie z wyciągach i odpisach skróconych aktu urodzenia. Dopiero wraz z wejściem w życie ustawy z 19 grudnia 1975 r. o zmianie ustawy Kodeks rodzinny i opiekuńczy wprowadzono nakaz sporządzenia nowego aktu urodzenia adoptowanego dziecka. Kolejną, nową ustawą regulującą tę kwestię było prawo o aktach stanu cywilnego z 29 września 1986 r., która obowiązuje do dziś⁵⁹.

⁵⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 lipca 2007, sygn. akt SK 61/06, www.trybunal.gov.pl.

⁵⁷ Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci sporządzona w Strasburgu 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. z 2000 r., Nr 107, poz. 1128).

⁵⁸ Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with Special Reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally, 3 December 1986, <http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r085.htm> (data dostępu: 30.07.2014).

⁵⁹ J. Ignatowicz, *Tajemnica przysposobienia w ujęciu prawa o aktach stanu cywilnego z 29 września 1986*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1987, nr 2.

S. Piechocki wskazuje, że tajemnica ta zalicza się do niemajątkowych dóbr osobistych, które przysługują nie tylko przysposobionemu ale też jego rodzinie i podlega ochronie przewidzianej przez art. 24 k.c. Nie ulega bowiem wątpliwości, że katalog dóbr osobistych zawarty w art. 23 k.c. jest katalogiem otwartym. Dodatkowo autor ten łączył tajemnicę przysposobienia z dobrem osobistym, jakim jest mir domowy *sensu largo*, obejmujący również wartości duchowe, do jakich zaliczyć można „spokój ogniska domowego”. Odnosił się on też do koncepcji ochrony prawnej prywatnej sfery życia osobistego oraz uprawnienia do prywatności i intymności, pod którymi kryje się również prawo do zachowania pochodzenia przysposobionego w tajemnicy⁶⁰.

Nie należy zapominać o tym, że skutkiem adopcji jest często wstrząs emocjonalny dla adoptowanego dziecka. Przysposobiony w momencie powzięcia informacji o tym fakcie poczynają poszukiwania swej adopcyjnej rodziny, co jego zdaniem będzie szansą na określenie swej prawdziwej tożsamości.

Przysposobienie w krajach naszego kręgu kulturowego jest instytucją, która działa w interesie dziecka i stanowi jedną z form zapewnienia dziecku pozbawionemu naturalnego środowiska rodzinnego takich warunków, w jakich mogłoby żyć, gdyby wychowywało się w rodzinie naturalnej.

Instytucja przysposobienia spełnia szereg doniosłych funkcji zarówno w interesie przysposobianego, jak i przysposabiającego. W aspekcie socjologicznym przysposobienie zapewnia dziecku ciepło rodzinne, troskę i pieczę rodzicielską ze strony osób, które z różnych względów nie mają bądź nie mogą mieć własnych dzieci. Osoby te przez adopcję zaspokajają swój instynkt rodzicielski. W aspekcie prawnym zasadniczym i jedynym celem przysposobienia jest dobro małoletniego dziecka, które ustawodawca szczególnie akcentuje w art. 114 § 1 k.r.o.⁶¹

Nie sposób również odnieść się do kontekstu psychologicznego zjawiska, szczególnie w odniesieniu do osieroconych, a następnie adoptowanych dzieci. Nie ulega wątpliwości, że dzieci osierocone, które przebywają poza rodziną narażone są na tzw. chorobę sierocą. Dzieci takie są albo apatyczne, albo agresywne, często również występuje u nich bezsenność oraz brak potrzeby kontaktu z innymi ludźmi. Szczególnie narażone są na nią dzieci w pierwszych latach swego życia. Choroba ta w skrajnych przypadkach prowadzić może do ich fizycznego i psychicznego wyniszczenia. Adopcja jest zatem środkiem, który zapobiega tego typu przykrym konsekwencjom sieroctwa i daje szansę na normalne życie dzieciom, które z różnych względów straciły rodziców.

⁶⁰ S. Piechocki, *Ochrona tajemnicy przysposobienia*, „Nowe Prawo” 1979, nr 1, s. 8–9.

⁶¹ S. Piechocki, *Przysposobienie dziecka*, Warszawa 1983, s. 11–12.

Zakończenie

Właściwy rozwój dziecka i zapewnienie przysługujących mu praw najszerzej może zostać zrealizowane w przypadku, gdy wychowuje się ono w pełnej i prawidłowo funkcjonującej rodzinie.

Gwarantowane prawo dziecka do wychowania w rodzinie skłania do postawienia następujących wniosków. Po pierwsze, mające znaczenie fundamentalne dla idei obowiązującego prawa, określenie podmiotowości dziecka (zarówno w prawnym wymiarze tego pojęcia, jak również w znaczeniu potocznym). Dziecko jest odrębnym podmiotem w grupie rodzinnej oraz w innych grupach społecznych, zaś z uwagi na małoletniość, tym samym na niedojrzałość, należy mu się szczególna troska ze strony rodziców czy też osób sprawujących nad nim pieczę. Dla zaakcentowania podmiotowości dziecka jako osoby ustawa zasadnicza przyznaje mu określone prawa przynależne każdemu człowiekowi i obywatelowi. Drugi wniosek dotyczy istniejących po stronie rodziców obowiązków względem dziecka służących realizacji jego prawa do wychowania w rodzinie, co zapewnia dziecku prawidłowy rozwój fizyczny, duchowy, emocjonalny oraz kształtowanie osobowości. Po trzecie, stworzenie przez państwo odpowiedniego ustawodawstwa oraz prorodzinnej polityki prawnej, społecznej i gospodarczej urzeczywistniającej prawa dziecka do rodziny. Temu z całą pewnością służy instytucja przysposobienia, której zasadniczym celem jest zapewnienie rodziny dziecku, które pozbawione jest naturalnego środowiska rodzinnego na skutek sieroctwa naturalnego, czy też innych okoliczności, które sprawiają, że rodzice nie mogą należycie wykonywać władzy rodzicielskiej. Podstawą przysposobienia jest uznanie doniosłej roli rodziny, stanowiącej naturalny i jednocześnie najlepszy środek wychowania dziecka na pełnowartościowego członka społeczeństwa. Cechą zasadniczą przysposobienia jest czysto rodzinny charakter tej instytucji, preferujący dobro dziecka jako jedyny motyw usprawiedliwiający jego dopuszczalność. Po czwarte, pierwszeństwo do wychowania dzieci dla rodziców naturalnych przed rodziną zastępczą i adopcją. Mając na uwadze powyższe, należy podkreślić, że Konstytucja kładzie szczególny nacisk na uszanowanie wynikającego z naturalnego porządku prymatu rodziców w sprawowaniu pieczy i wychowaniu dzieci.

Wykaz literatury

- Andrzejewski M., *Prawna ochrona rodziny*, Warszawa 1999.
- Bielecki M., *Wolności i prawa polityczne dziecka*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 45.
- Dobrzański B., Ignatowicz J. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975.
- Dzięga A., Jancewicz Z., Telusiewicz P., [w:] S. Serafin, B. Szmulik (red.), *Leksykon obywatela*, Warszawa 2008.

- Ereciński T. (red.), *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 2002.
- Gajda J., *Tajemnica przysposobienia i jej ochrona w polskim prawie cywilnym*, Przemysł–Rzeszów 2012.
- Galster J., *Propedeutyka wiedzy o konstytucji*, [w:] Z. Witkowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Toruń 1998.
- Garlicki L., *Uwagi do art. 18*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, tom 1, wyd. 2, 2016, Lex.
- Garlicki L., Jarosz-Żukowska S., *Uwagi 22–25 do art. 64*, [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. 2, 2016, Lex.
- Grzybowski S., *Przysposobienie całkowite*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 2.
- Holewińska-Lapińska E., *Przysposobienie*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2003.
- Ignatowicz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 2001.
- Ignatowicz J., *Tajemnica przysposobienia w ujęciu prawa o aktach stanu cywilnego z 29 września 1986 r.*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1987, nr 2.
- Ignatowicz J., [w:] J.S. Piątowski (red.), *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, Wrocław 1985.
- Ignatowicz J., [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Jezioro J., [w:] U. Kalina-Prasznic (red.), *Encyklopedia prawa*, Warszawa 2007.
- Jęderek G., *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Powinowactwo i pokrewieństwo. Komentarz do art. 61⁷–144¹*, Warszawa 2014.
- Kwak A., Mościskier A., *Rzeczywistość praw dziecka w rodzinie*, Warszawa 2002.
- Panowicz-Lipska J., *Przysposobienie dziecka*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka. Analiza i wykładnia*, Poznań 1999.
- Piasecki K. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2000.
- Piechocki S., *Ochrona tajemnicy przysposobienia*, „Nowe Prawo” 1979.
- Piechocki S., *Przysposobienie dziecka*, Warszawa 1983.
- Pietrzykowski J. (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1993.
- Sylwestrzak A., *O klauzuli generalnej dobra rodziny*, „Studia Prawnoustrojowe” 2019, nr 45.
- Tuleja P. (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, 2019, Lex.
- Wagner I., *Sieroctwo społeczne przyczyny, następstwa, formy kompensacji. Studium teoretyczno-badawcze*, Częstochowa 1997.
- Winiarz J., *Prawo rodzinne*, Warszawa 1996.

Summary

Adoption as the institution serving the implementation of the constitutional principle of the child's right to be raised in a family

Key words: adoption, children's rights, family.

The purpose of the article is to discuss the constitutional principle of the right of a child to be raised in a family, as well as an institution – adoption

– with an indication of its essence and basic functions, which enables the realization of the rights of a minor, to be raised in a surrogate family environment, in the situation, when with multiple of reasons it is deprived of parental care. Overall propel analysis is focused on selected problems arising on the basic constitutional regulations and their specification in the regulations in Family and Guardianship Code.

